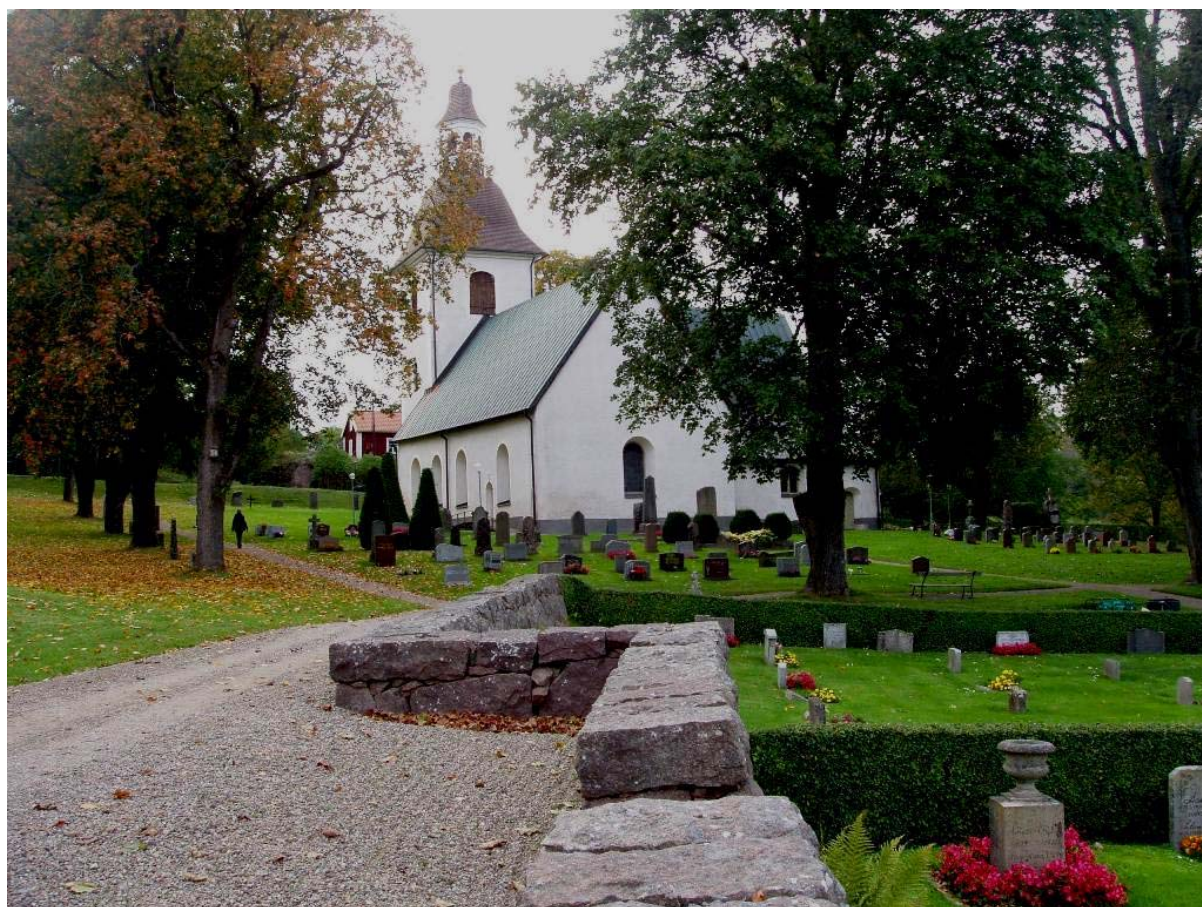

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i
Linköpings stift 2006

ÅSBO KYRKA

Åsbo socken
Boxholms kommun
Linköpings stift
Östergötlands län

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

ÅSBO KYRKA

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift
Delrapport oktober 2006

Innehåll

Inledning.....	3
Bakgrund.....	3
Syfte.....	3
Kulturminneslagen.....	3
Kulturhistorisk bedömning.....	3
Inventeringens uppläggning och rapport.....	4
ÅSBO KYRKA.....	5
BESKRIVNING OCH HISTORIK.....	5
<i>Socknen</i>	5
<i>Kyrkomiljön</i>	6
<i>Kyrkogården</i>	6
<i>Kyrkobyggnaden</i>	6
Exteriör beskrivning.....	8
Interiör beskrivning.....	9
KULTURHISTORISK BEDÖMNING.....	11
<i>Kyrkogården</i>	11
<i>Kyrkobyggnaden</i>	11
BEFINTLIGA SKYDDSFORMER.....	12
KÄLLOR.....	12
Övriga inventeringar.....	13
Kartor.....	13
HÄNDELSELISTA.....	13

Inledning

Bakgrund

Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering. På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen inom stiftets del av Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnader som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrko/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar av kyrkobyggnaden.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt länsmuseerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljöns i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet, fotografering och rapportsammanställningen har utförts av antikvarie Jessica Åkeson vid Östergötlands läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

ÅSBO KYRKA

Åsbo kyrka 2:1, Åsbo socken, Boxholms kommun, Göstrings härad, Östergötlands län och landskap, Linköpings stift

Åsbo är en medeltida socken och kyrkan tillkom under äldre medeltid, möjligen 1200-talet. Under 1400-talet utökades kyrkan med ett större, jämbrett kor, en sakristia i norr, och i kor och långhus slogs kryssvalv. En dopfunt från 1200-talet och medeltida träskulpturer har förmodligen hört till kyrkans äldsta inredning. Med ekonomiskt stöd av kyrkans patronus utfördes en omfattande ombyggnad under 1750-talet då kyrkan utökades mot norr med en stor korsarm samt sakristia, murarna höjdes, valven borttogs och ersattes av trätunnvalv. Även stora delar av inredningen tillkom vid denna tid, bl a den slutna bänkinredningen, predikstolen, läktarna, altarringen och en av altartavlorna. År 1775 försågs kyrkan med ett torn av sten i väster. Idag karaktäriseras kyrkan av de vita spritputsade fasaderna, de branta sadeltaken och den spånklädda tornhuvu.

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Socknen

Socknen är medeltida och finns omnämnd 1357 som Åsbo sokn. Socknen är belägen söder om Mjölby och utgör ett varierat landskap med uppodlade dalgångar, rullstensåsar och stora skogsområden. Vid en sockenreglering 1927 överfördes ett område av Boxholms samhälle och trakten öster därom från Åsbo till Ekeby. Åsboån är en naturskön dalgång utmed Åsboån, känd som skalden Per Daniel Amadeus Atterboms födelsebygd, och av riksintresse för kulturmiljövården. Dalgången är rik på fornlämningar, bl a gravfältet Hermannekulle som sannolikt stammar från vikingatid och som även hyser en av socknens två runstenar, samt flera små gravfält från bronsålder och äldre järnålder kring byn Friggestorp. Här finns också två herrgårdar, Grönlunds säteri med en huvudbyggnad vars karaktär tillhör 1800-talets första del och Strålsnäs säteri vars huvudbyggnad har en arkitektur tidstypisk för 1910-talet. Ägarna till Strålsnäs tilldelades patronatsrätt 1734, dvs rätt att tillsätta präst och komminister. Någon

industri har inte funnits i socknen, däremot har det under 1800-talet funnits tegelbruk vid Grönlund, Staffansbo och Kvarnkulla samt garveri i Bötingsfors. Socknen trafikeras av Östra stambanan som tidigare hade en station i Strålnäs samhälle. Samhället uppkom i samband med järnvägsbygget på 1870-talet och domineras av villabebyggelse från 1900-talet.

Kyrkomiljön

Kyrkan ligger ca 1 mil söder om Mjölby, belägen med utsikt över Åsbodalen. Väster om kyrkogården finns en höjd där den gamla klockstapeln var placerad, och där ännu den fd klockargården ligger, en byggnad i en våning med faluröda panelklädda fasader och tegeltäckt sadeltak. Nedanför höjden ligger kyrkstallarna. När de uppfördes 1902 utgjorde de en 45 meter lång länga med 15 stallar, varav endast fyra återstår, övriga revs 1947. Åsbo skola från 1905 är belägen nordväst om kyrkan och är ännu i bruk. Det är en byggnad i 1 ½ våning med gul liggande panel och ett rött plåttäckt sadeltak. På skolområdet finns även ett falurött panelklätt gymnastikhus från 1922 samt en tvåvåningslänga från 1958. Väster om kyrkan ligger också det fd ålderdomshemmet från 1932 med gulreveterade fasader och sadeltak. Församlingshemmet är inrymt i den gamla prästgården och ligger ca 500 meter sydöst om kyrkan. Den består av en gul panelklädd timrad parstuga i två våningar från 1780-talet och två faluröda timrade flyglar i en stor trädgård som anlades 1826.

Kyrkogården

Kyrkogården breder till största delen ut sig öster om kyrkan och har utvidgats i flera etapper. Den äldre delen av kyrkogården har ingångar i väster och norr med fyrkantiga grindstolpar av kalksten och svarta smidesgrindar av två olika typer.

Ett gravkapell är beläget på den utvidgade delen av kyrkogården sydöst om kyrkan. Det ritades 1928 av arkitekt Otto Gustafsson. Fasaderna är vita och spritputsade med släta omfattningar och hörn. Sadeltaket är kopparplåttäckt. Ingången är förlagd till ett vindfång på gaveln med en rak dubbeldörr med blå diagonalställd panel, inramat av pilastrar och ett gavelfält. Golvet är belagt med kalkstensplattor, väggarna och det välvda taket är vitputsade.

En beskrivning och historik av kyrkogården redovisas i separat rapport från utförd kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

Det finns en tradition som vill göra gällande att den äldsta kyrkan legat vid Baltarp, ett par kilometer sydöst om den nuvarande kyrkan, något som aldrig har bekräftats. Kyrkans ålder och ursprungliga utformning har inte kunnat bestämmas, men tros tillhöra 1200-talet. Enligt en anteckning från 1636 av biskop Spegel, invigdes kyrkan 1181 av biskop Knut men vid denna tid var biskopens namn Kol, möjligen är det kung Knut som avses. Ett donationsbrev från 1262 anger att Ragvalder Tykosson skänkte två gårdar för att säkra bostad för präst och klockare, varför det vid denna tid bör ha funnits en kyrka. En sandstensdopfont från 1200-talets första hälft som finns bevarad kan ha tillhört kyrkans äldsta inredning. På 1400-talet byggdes kyrkan ut i öster med ett jämbrett rakslutet kor, och en kvadratisk sakristia i norr. Vid 1400-talets mitt slogs kryssvalv i kor och långhus, murmästaren tros ha varit skolad vid

Vadstena kloster. En avbildning av kyrkan på 1670-talet av tecknaren och fornforskaren Elias Brenner, visar att en takryttare kröner kyrkans sadeltak, på sydsidan finns ett timrat vapenhus, en koringång samt två rundbågiga fönsteröppningar, och på östra gaveln ytterligare ett fönster. Torn saknades och enligt en äldre handling fanns en klockstapel på höjden väster om kyrkan ”Klucko stånda å Trylla berg”.

Gabriel Ribbing som var ägare till Strålsnäs gård och kyrkans patronus, åtog sig att bekosta en omfattande ombyggnad som i första hand syftade till att skapa mer plats åt församlingsborna. Arbetena utfördes under åren 1749-56. På kyrkans norra sida byggdes en rymlig korsarm i sten som även innehöll sakristia. Det är oklart hur mycket av den gamla sakristian som revs, i synnerhet ter sig dess södra mur som är konstruerad av tegel och uppbyggd med en avlastningsbåge mycket ålderdomlig. Långhusvalven bröts ned, murarna höjdes och ett brädtunnvalv kom att täcka kyrkorummet. Fasaderna blev putsade, interiören vitmenades och enligt uppgift ska tunnvalvet ha svartmålat av kyrkomålaren Sven Stoltz ”in Junio målades hwallwet af SG Stoltz ifrån Wadstena swart till ingens nöje”. Sven Hansson och Anders Norberg byggde bänkinredning. Den målades av Anders Åsberg som även utförde läktarbarriärens målningar med växt- och landskapsmotiv. Ribbings änka Beata Sparre fortsatte att måna om kyrkan och skänkte 1764 en predikstol, tillverkad av Anders Norberg efter förlaga av predikstolen i Malexander och med utsmyckningar av Carl Brusell. Hon skänkte även en altartavla 1771 av Carl Brusell, en kopia av Georg Schröders berömda nattvardsmålning i Drottningholms slottskyrka. Då kyrkans klockstapel blåste omkull 1774 beslutade man att bygga ett torn i sten vid kyrkans västgavel, även detta bekostat av Beata Sparre. Huvudingången förlades till tornet varmed vapenhuset revs och den södra ingången omgjordes till ett fönster. Kyrkans första orgel kom 1789 från Ekeby kyrka och skänktes av den nye patronus Daniel Burén. Samma år tillkom korsarmens läktare, även kallad ”Strålsnäsläktaren”. Ett ombyggnadsförslag utarbetades av byggmästare Abraham Nyström

1836 som syftade till att göra kyrkan rymligare, men det befanns vara för kostsamt. Uppdraget gick istället till byggmästare J Bergström som genomförde en grundlig restaurering 1847-1855 tillsammans med målaremästare Syrén i Linköping. Tornet reparerades och huven försågs med nytt spån, yttertak, murar, valv och fönsteröppningar fick sitt nuvarande utseende. Interiören vitkalkades, vapenhusets golv sänktes så att det kom i nivå med långhuset, nya trägolv inlades förutom i mittgången som fick kalkstensplattor. Det tillkom också en ny altartavla 1848, ”Korsnedtagelsen”, målad av hovmålaren David von Krafft och skänkt av Gustaf Burén. Den gamla altartavlan flyttades till sydväggen. År 1867 fick man ersätta den gamla orgeln med en ny av orgelbyggaren P Larsson Åkerman från Stockholm. Denna ersattes i sin tur 1938 av en ny orgel av Setterqvist & Son, dock med den äldre fasaden i behåll. En perspektivmålning med pelare och valv på korets fondvägg tillkom 1886, konstnären är dock okänd. Altaret var prytt med ett litet altarkrucifix, korfönstret inramat av räfflade halvkolonner som uppbar ett bjälklag, ovanför detta tavlan Korsnedtagelsen.

År 1915 var korsarmens norra mur i så dåligt skick att man fick riva stora delar samt förstärka den med betonggjutningar och ankarjärn. Nästa stora restaurering genomfördes 1936-38 under ledning av arkitekt Johannes Dahl från Tranås. Arbetena berörde interiören och omfattade en tillbakaflyttning av norra läktaren som tidigare hade sträckt sig över hela korsarmen, varmed predikstolen flyttades till norra sidan. Östra korväggens fönster och perspektivmålningar sattes igen och de två altartavlorna inkomponerades i en altaruppsats som sattes upp som altarprydnad. De ursprungliga färgerna togs fram på den fasta inredningen och äldre inventarier. Under åren 1944 och 1952 fick man pga svampbildning byta ut trägolvet mot kalkstensgolv i både långhus och kor. Taket, vars spåntäckning hade ersatts med tegel 1823, blev 1961 belagt med kopparplåt. Utöver mindre arbeten på 1980-talet har inga större förändringar skett under senare tid.

Exteriör beskrivning

Norra ingången

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning och består av ett rektangulärt långhus med rakslutet korparti, en stor korsarm i norr samt torn i väster. Kyrkan är uppförd av sten med kalksten i de medeltida delarna av långhuset. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i vitt med släta omfattningar och hörn. Sockeln är spritputsad och avfärgad i grått. Årtalet 1775 på tornet anger tornets byggnadsår. På östra murens gavelröste står B_1181 då kyrkan sägs vara byggd enligt traditionen, och R_1847 då kyrkan restaurerades. Långhus, kor och korsarm täcks av branta kopparplåtstäckta sadeltak med förskjutna falsar. Den spånklädda tornhuven har en fyrsidig svängd form med avfasade hörn, krönt av en åttkantig vit panelinklädd lanternin med svarta rundbågiga träluckor. Fönsteröppningarna är rundbågiga med gröna träbågar och antikglas i blyspröjs. Sakristian har ett rektangulärt tvåluftsfönster med gröna träbågar. Solbänkarna är kopparplåtstäckta. I tornets bottenvåning och dess första våning

finns smala stickbågiga fönster med gröna träbågar och blyspröjsat glas. Den första våningen har även rakslutna, tjärade träluckor i norr och söder. Den andra våningen har ett runt fönster i väster. Klockvåningen har dubbla, stickbågiga tjärade ljudluckor. Huvudingången är via tornet i väster som består av en avtrappad öppning med en kvaderindelad omfattning. Dörren är en stickbågig dubbeldörr med grön diagonalställd panel. På sydsidan finns det en ingång till koret som har en rundbågig kvaderindelad omfattning med en rundbågig enkeldörr med grön diagonalställd panel. Här finns en träram för handikappade. Även korsarmen är försedd med två ingångar. Den ena vetter mot norr och har en raksluten kvaderindelad omfattning med avtrappad öppning och en stickbågig dörr med grön diagonalställd panel. En trappa av kalksten leder upp till dörren. Den andra dörren vetter mot öster och leder in till sakristians förstuga, och består av en indragen stickbågig enkeldörr med grön diagonalställd panel.

Interiör beskrivning

Långhuset är rektangulärt och har kalkstensgolv, gråtonade putsade väggar samt ett grålaserat, tryckt trätonnvalv som avslutas nedåt av en grå hålkärslislist. Innanfönstren är försedda med grå ospröjsade träbågar. Dörren till vapenhuset i väster utgörs av en rak, grålaserad dubbel bräddörr med stocklås. Bänkarna är indelade i två slutna kvarter med raka gavlar, och ansluter till såväl långsidornas som västra gavelns väggar. Bänkarna tillkom på 1750-talet och har senare moderniserats något, bl a ryggstödens lutning. Bänkarna är målade i en gråbeige ton med ljust gråmarmorerade speglar som är försedda med målad bänklängdsnumrering. Predikstolen är placerad mellan kor, korsarm och långhus, en placering som kom till stånd 1936-38 då norra läktaren omgjordes. Den är tillverkad 1764 av Anders Norberg med utsmyckningar av Carl Brusell efter förlaga av predikstolen i Malexander. Korg och ljudtak har en flersidig form och är målade i blått och vitt med fyllningar med rik förgylld snidad dekor. Predikstolstrappan är försedd med en dekormålade dörr. I väster finns orgelläktaren som är uppburen av kvadratiska grå pelare med förgyllda kannelyrer. Barriären är rak och försedd med rektangulära speglar dekorerade med växt- och landskapsmåleri i blått och vitt som målades 1757 av Anders Åsberg. Det rör sig sannolikt om originalfärgskikt, om än retuscherat. Läktarens undertak består av grålaserade brädor. Läktaren nås via en trappa i vapenhuset och har en rak enkeldörr med grön diagonalställd panel. Läktargolvet består av obehandlade brädor. Läktarbänkar på gradänger finns bevarade på orgelns södra sida samt också två rader på den norra sidan. Orgeln är tillverkad 1938 av Setterqvist & Son men fasaden, som är ljust beigemålade med sparsam förgylld dekor, tillhör den tidigare Åkermanorgeln från 1867.

Koret är jämbrett med långhuset men golvet ligger ett steg högre. Väggar, tak, golv och fönster har samma utformning och behandling som i långhuset. Den östra väggen är sekundär och tillkom 1936-38 i syfte att skärma av bakomliggande fönster och perspektivmålningar. Korbänkar av samma typ som i långhuset finns både längs den södra och norra sidan. Altaret är murat och vitputsat med en kalkstensskiva. Altaruppsatsen med vridna kolonner, akantusblad och änglar, innehåller två altartavlor som samkomponerades 1936-38. Det är dels en altartavla från 1771 av Carl Brusell, en kopia av Georg Schröders berömda nattvardsmålning i Drottningholms slottskyrka, och dels en tavla från 1848, ”Korsnedtagelsen”, målad av hovmålaren David von Krafft och skänkt av Gustaf Burén. Altarringen är liten och rundad med en ljus marmoreringsmålning och förgyllda kannelerade pilastrar. På dess främre del finns en förgylld strålkran och ett brunt sammetsklätt knäfall. På den södra väggen finns en gravhäll från 1623, inramad av kannelerade pilastrar. Dopfunten i vätternsandsten är från 1200-talets första hälft och tillhör den sk Grännatypen. Endast sex funtar av denna typ är kända, och de tros vara tillverkade i en verkstad i anslutning till sydöstra vätternbygden. Spår av sekundär draperibemålning i vitt och svart finns bevarad på cuppan. Dopfunten är placerad på ett podium framför den södra bänkraden. Två nummertavlor från 1824 finns på var sida om orgeln, försedda med ovala förgyllda ramar krönta av urnor med festonger. Ytterligare en nummertavla av samma typ finns i korsarmen. En stor gravhäll från 1600-talet tillhörande Johan Germundsson Somme finns monterad på den södra korbänken.

Norra korsarmens golv, väggar, tak, fönster och bänkar har samma utformning och behandling som i långhuset. Bänkarna är indelade i tre kvarter. I norr finns en stickbågig, grålaserad, enkel bräddörr. En läktare bärs upp av fyrkantiga grå pelare med förgyllda kannelyrer. Barriären är rak och försedd med speglar samt marmorering i ljusgrått. Uppe på läktaren finns ett obehandlat trägolv, arkivskåp, lösa träbänkar, möbler samt ett litet krucifix. Ursprungligen sträckte sig orgelläktaren över hela korsarmen men förminskades vid restaureringen 1936-38.

Sakristian har ett oljat trägolv som ligger två steg lägre än kor och långhus, vitputsade väggar och ett plant gråmålat bräddtak. Den södra väggen som vetter mot koret har ett välvt parti och en frilagd tegelmur, troligen en rest av den medeltida sakristian. Ingång finns från koret, en

rundbågig öppning med en massiv trädörr med smidesbeslag och nitad svart plåt på insidan. Den ger ett ålderdomligt intryck och kan ha tillhört den medeltida sakristian. Ingången från korsarmen i väster har en stickbågig öppning med en enkeldörr med grön diagonalställd panel på utsidan och slät panel på insidan. Längs norra och västra väggen finns en ljuslaserad väggfast skåpinredning. Vid restaureringen 1936-38 installerades ett pannrum samt personalutrymmen under sakristian. Samtidigt ordnades en förstuga med separat ingång från öster till sakristian.

Vapenhuset är placerat i tornets bottenvåning. Eftersom kyrkan ligger i en sluttning ligger vapenhusgolvet fem trappsteg ned. Det grävdes ut i mitten av 1800-talet för att komma i nivå med långhuset och är belagt med kalkstensplattor. Väggarna är vitputsade och taket är ett plant gråmålat brädtak. Väggen mot öster har en panelklädd inbyggnad som rymmer förråd och som över porten har en dekorativt målad minnesskrift. Trappan är placerad längs den norra väggen. Fönstren har invändiga galler. Porten i väster är en stickbågig grågrön dubbel bräddörr med stocklås. Dörren mot långhuset är en stickbågig dubbeldörr klädd med diagonalställd panel.

Tornet nås via en trappa i vapenhuset som även leder till läktaren. Den första våningen har ett obehandlat trägolv, vitputsade väggar och ovanliggande bjälklag som tak. I rummet ryms en trampmaskin samt äldre inventarier såsom en skamstock, begravningsvapen, bänkluckor mm. En öppen trätrappa leder upp till den andra våningen som har ett obehandlat trägolv, grovputsade väggar och ovanliggande bjälklag som tak. Även här förvaras delar av äldre inventarier. Vid ett ovanliggande mellanbjälklag finns ingången till långhusvinden. Därövan finns klockvåningen med en storklocka gjuten 1586 och omgjord 1749 i Norrköping, samt en lillklocka gjuten 1624 och omgjuten i samband med tornbygget 1775.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING

Kyrkan, gravkapellet, kyrkogården tillsammans med skola och byggnader med ursprungliga funktioner som klockargård, kyrkstallar och prästgård bildar en ålderdomlig kyrkomiljö som vittnar om platsens tidigare betydelse som socknens administrativa centrum.

Kyrkogården

En kulturhistorisk bedömning av kyrkogården redovisas i separat rapport efter avslutad kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan tillhör de medeltida kyrkor som i flera omgångar har om- och tillbyggt pga en växande församling och förändrade liturgiska ideal. Kyrkan präglas framförallt av de genomgripande förändringar som genomfördes under 1700-talet, och som möjliggjordes av generösa donationer från ägarna till Strålsnäs säteri som hade patronatsrätt. Korsarmen och en ny sakristia tillkom, långhusets murar höjdes, tegelvalven borttogs och ersattes av ett trätunnvalv, tornet och dess spånklädda tornhuv byggdes. Även stora delar av inredningen tillkom såsom bänkinredningen, den dörrförsedda predikstolen, en av altartavlorna, läktarna och altarringen. Här bör framhållas läktarbarriärens originella landskapsmåleri från 1757 som förmodligen är originalfärgskikt. Ett ålderdomligt drag som blivit alltmer sällsynt är bänkinredningen som sluter an till såväl långsidor och västväggen, samt korbänkarna och läktarbänkarna på gradänger på ömse sidor om orgeln. Intressant är att många av hantverkarna är kända vid namn. Värt att notera är att östra korväggens originella perspektivmålningar från 1800-talet finns bevarade bakom en sekundär vägg samt den stora gravhäll tillhörande släkten Somme på korets södra vägg.

Kyrkans äldre byggnadshistoria är inte helt klarlagd, men stora delar av långhusets och korets murverk samt sakristians södra mur är medeltida, och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida byggnadsteknik. Det finns många kulturhistoriskt värdefulla inventarier från medeltiden, bl a en dopfunt från 1200-talet, äldre träskulptur samt sakristians dörr.

Sammanfattning

- Kyrkans bevarade medeltida murverk med spår av öppningar och valvslagning är ett viktigt historiskt dokument och kan bidra med kunskap om medeltida byggnadsteknik. Till medeltiden hör också många kulturhistoriskt värdefulla inventarier såsom en dopfunt från 1200-talet, medeltida träskulpturer samt sakristians dörr.
- Kyrkan i sin helhet är starkt präglad av 1700-talets förändringar såsom tillbyggnaden av korsarmen och sakristian, takets höjning och dess trätunnvalv, tornets och den spånklädda tornhuvens tillkomst.
- Stora delar av inredning och inventarier tillhör 1700-talet, bl a bänkinredningen, altarringen, en av altartavlorna, predikstolen och orgelläktaren. Här bör framhållas läktarbarriärens landskapsmåleri som förmodligen är originalfärgskikt, den ålderdomliga bänkinredningen samt korbänkarna och läktarbänkarna på gradänger. Ägarna till Strålsnäs gård har i egenskap av kyrkans patronater haft ett stort inflytande över kyrkans utformning och inredning och har bidragit ekonomiskt till 1700-talets ombyggnader.

BEFINTLIGA SKYDDSFORMER

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap.

Åsbosänkan, K22, är utvärderad som kulturhistorisk värdefull miljö i kulturminnesprogrammet för Östergötland, utgivet av länsstyrelsen i Östergötlands län 1983.

Åsbo kyrkomiljö ingår som en del av riksintresseområdet Åsbosänkan. [E83]

KÄLLOR

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Riksantikvarieämbetet

Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet;
www.bebyggelseregistret.raa.se

Carlsson, Sten L, Sveriges kyrkorglar, Lund 1973.

Ridderstad, Anton, Historiskt, Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Östergötland, M-Ö, Norrköping 1877.

Rörby, Gunnar, Medeltida kyrkor i Östergötland. Skänninge 1982.

Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län, del VI, Uddevalla 1948-52

Ullén, Marian, Ljungstedt, Sune, Östergötlands medeltida dopfuntar, Riksantikvarieämbetet 2003.

Ur Åsbo sockens hävder del 3, Åsbo Hembygds- och Fornminnesförening, Linköping 1966

Östergötland, landskapets kyrkor. Red. Ingrid Sjöström och Marian Ullén.
Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria.
Riksantikvarieämbetet 2004.
Östergötlands länsmuseum arkiv

Övriga inventeringar

Sedan 2002 pågående inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser i Östergötlands län, utförs av Östergötlands länsmuseum.

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.

Prästgårdsinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands länsmuseum 1978.

Skolinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands länsmuseum 1978.

Kartor

Häradsekonomisk karta 1868-1877, Västra Harg

Ekonomisk karta, 1948 och 1983, blad 8F 1b Strålsnäs

Sammanställt av Östergötlands länsmuseum i oktober 2006. Den kulturhistoriska bedömningen har utförts i samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen gör inga anspråk på att vara komplett. Den bygger enbart på nedan redovisade källor och kan i framtiden komma att revideras.

1200-1299 Specifika inventarier – dopfunt av Grännatyp. (K, Åsh, Ömd)

1200-1299 Nybyggnad – kyrka byggd i kalksten, ursprunglig utformning okänd. Enligt traditionen invigd 1181 av biskop Knut. (Br, Åsh)

1350-1399 Specifika inventarier – triumfkrucifix. (Åsh)

1375-1425 Nybyggnad – kor. (ATA, Åsh)

Ca 1400 Nybyggnad – sakristia. (ATA, Åsh)

Ca 1450 Valvslagning – kryssvalv dekorerade med band och växtmotiv i långhus och kor. (ATA, Åsh)

1586 Specifika inventarier – storklockan. (K, Åsh)

1624 Specifika inventarier – lillklockan. (K)

1648 Fast inredning – orgelläktare uppfördes i väster på bekostnad av Anders Stråle och hans hustru Brita Rutencrantz, vilka även skänkte ett positiv. (Åsh)

- 1670 Avbildning av kyrkan av Elias Brenner som visar ett rektangulärt långhus med jämbrett, rakslutet kor, spåntäckt takryttare och timrat vapenhus i söder, sedemera rivet (Åsh, GR).
- 1728 Ändring – större fönsteröppningar och nya fönster. (Åsh)
- 1744 Ändring – reparation av takryttare, nytt spån på södra sidan av långhustaket. Byggmästare Gabriel Månsson. (Åsh)
- 1749-1756 Ändring – tillbyggnad, korsarm av sten även innehållande sakristia tillbyggdes i norr. Ev ingår rester av den medeltida sakristian. (Br, Åsh)
- 1749-1756 Ändring – ombyggnad, fasaderna putsades, kyrkans valv bröts ned, långhusets väggar höjdes 75 cm och ett brädtunnvalv insattes, interiören vitkalkades, kordörr, golvläggning, läktare i väster, slutna bänkinredning, storklockan omgjuten. Stora delar av arbetena bekostades av kyrkans patronus Gabriel Ribbing. (Br, Åsh)
- 1753 Arkitekturbunden utsmyckning – måleri interiör, kyrkomålaren Sven Stoltz målade valven svarta. (Åsh)
- 1757 Arkitekturbunden utsmyckning – måleri interiör, bänkinredningen målades och läktarbarriären dekorerades med växt- och landskapsmotiv av fd trädgårdsmästaren Anders Åsberg från Bryggarehemmet i Ekeby. (Åsh)
- 1764 Fast inredning – predikstol i barockstil tillverkad av Anders Norberg med utsmyckningar av Carl Brusell från Hjo med predikstolen i Malexander som förlaga, skänkt av patronus Gabriel Ribbings änka Beata Sparre. Placerad på norra sidan. (Br, ATA, Åsh)
- 1771 Specifika inventarier – altartavlan Nattvarden, kopia av hovmålaren Georg Schröders nattvardsbild i Drottningholms slottskyrka av ämbetsmålaren Carl Brusell från Hjo som kanske även tillverkade altarpuppen. Skänkt av patronus Gabriel Ribbings änka Beata Sparre på Strålnäs. (Åsh, Allers Familjejournal 1935.10.29)
- 1774-75 Nybyggnad – torn av sten i väster med spånklädd huv och spira, då den gamla klockstapeln hade blåst ned. Arbetet bekostades av Gabriel Ribbings änka Beata Sparre. En gravkammare för prosten Per Kernell sägs ha byggts under tornet, (Br, Åsh)
- 1775 Rivning av timrat vapenhus i söder samt igenmurning av södra ingången. (Åsh, Allers Familjejournal 1935.10.29)
- 1775 Återinvigning av kyrkan. (Åsh)
- 1783 Fast inredning – altarring. (Åsh)
- 1789 Fast inredning – läktare byggdes i korsarmen i norr, den sk Strålnäsläktaren. Predikstolen flyttades till södra långväggen. (Åsh, Allers Familjejournal 1935.10.29)

- 1789 Fast inredning – orgel från Ekeby kyrka skänktes av patronus C D Burén. Utökad och förbättrad av orgelbyggare Pehr Schiörlin. Två nya fönster på västgaveln för att ge bättre ljus till orgelläktaren. (Åsh, Allers Familjejournal 1935.10.29)
- 1823 Ändring – ombyggnad, taktegel lades ovanpå takets spåntäckning. (Åsh, ATA)
- 1836 Förslag till renovering utarbetat av Abraham Nyström, kom dock aldrig till utförande. (Åsh)
- 1840-49 Ändring - gravkamrarna fylldes igen. (Åsh)
- 1847-1855 Ändring – restaurering, tornet reparerades och huven försågs med nytt spån, yttertak, murar, valv, paneler etc fick sin nuvarande utformning. Interiören vitkalkades, vapenhusets golv sänktes så att det kom i nivå med långhuset, nya trögolv inlades förutom i mittgången som fick kalkstensplattor, kyrkorummet och norra läktaren fick en ny inredning. Gravkamrarna i koret fylldes igen för att förhindra svampbildning. Byggmästare J Bergström från Brantliden under Strålsnäs och målaremästare Syrén i Linköping. (Åsh)
- 1848 Specifika inventarier – ny altartavla ”Korsnedtagelsen”, tros vara målad av hovmålaren David von Krafft, skänktes av Gustaf Burén, ägare till Laggarp. Den uppsattes över korfönstret och altartavlan från 1770-talet flyttades till sydväggen där den var synlig från korsarmen. (Åsh, Allers Familjejournal 1935.10.29)
- 1867 Fast inredning – ny orgel av orgelbyggare P Larsson Åkerman i Stockholm. Ersattes 1938. (ATA)
- 1886 Ändring – restaurering, interiör, målningsarbete bl a tillkom korväggens perspektivmålningar. (Allers Familjejournal 1935.10.29)
- 1902 Nybyggnad av kyrkstallar belägna ca 100 m SV om kyrkan, en 45 m lång sammanhängande länga med 15 stallplatser. Revs delvis 1947. (ÖLM)
- 1913 Ändring – gravhällen över Johan Germundsson Somme inmonterades i en nisch i södra muren vid östra hörnet. (Åsh)
- 1915 Rivning – stora delar av korsarmens norra mur fick rivras och muras om, förstärkas med betonggjutningar och ankarjärn inuti valven. (Åsh)
- 1928 Utvidgning av kyrkogården mot sydöst. Arkitekt Harald Wadsjö. (ATA)
- 1928 Nybyggnad – gravkapell uppfört av tegel med putsade fasader och sadeltak avtäckt med koppelplåt. Arkitekt Otto Gustafsson. (ATA)
- 1936-38 Ändring – restaurering, korsarmens läktare flyttades tillbaka, predikstolen fick ny färgsättning och flyttades till vinkeln mellan koret och korsarmen, korfönstret och östväggens perspektivmålningar täcktes över med en sekundär vägg,

altaruppställningen från 1700-talet renoverades med kyrkans båda altartavlor inkomponerade och placerades åter i koret, ny sakristieingång från korsarmen, lagning av trägolven, bänkryggarna fick en bekvämare lutning, ommålning av interiören, framtagning av ursprungliga färger på fast inredning och träskulpturer, borttagande av de två främre bänkraderna, breddning av dörr mellan vapenhus och långhus, ett pannrum anordnades under sakristian som försågs med förstuga. Arkitekt Johannes Dahl, Tranås, konservator Sven Sundbaum, Linköping. (Åsh, Br, ATA)

- 1938 Fast inredning – ny orgel tillverkad av Setterqvist och Son i Örebro ersatte orgeln från 1867, dock bevarades orgelfasaden. (Br, Åsh)
- 1939 Återinvigning av biskop Tor Andrae. (Åsh)
- 1944 Ändring, interiör, trägolvet i långhuset var angripet av svampbildning och byttes ut mot kalksten. Johannes Dahls arkitektfirma, Tranås. (K)
- 1947 Rivning av kyrkstallar från 1902, endast den sydligaste längan med fyra stallplatser sparades. (ATA)
- 1952 Ändring, interiör, trägolvet i koret var angripet av svampbildning och byttes ut mot kalksten. (K)
- 1961 Ändring – exteriör, restaurering, yttertakens tegel ersätts med kopparplåt med undantag av tornhuv och spira som fick behålla sin spåntäckning, nya stuprör och rännen, omputsning av fasad. Johannes Dahls arkitektfirma. (ATA)
- 1969 Teknisk installation – elektrisk värme, Johannes Dahls arkitektfirma. (ATA)
- 1970-1972 Utvidgning av kyrkogården åt sydöst samt uppförande av ekonomibyggnader. Trädgårdsarkitekt Sven Hermelin, Stockholm, och Johannes Dahls arkitektfirma, Tranås. (ATA)
- 1974 Automatisk klockringning och lucköppning. (ÖLM)
- 1980 Ändring – ombyggnad, interiör, bänkar borttogs. (ATA)
- 1983 Konservering av medeltida träskulptur. Konservator Östergötlands länsmuseum. (ÖLM)
- 1986 Ändring – restaurering, exteriör, omputsning och avfärgning av fasad, tjärning av spåntak, ny inredning i sakristia, personalutrymmen i källare. Uno Söderberg arkitektkontor AB. (Tranås Tidning 1986.06.03)
- 1993 Nybyggnad – redskapsbod. (ATA)
- 2006 Kulturhistorisk inventering av kyrkan och kyrkomiljön, utförd av Östergötlands länsmuseum på uppdrag av Linköpings stift.

Förkortningar

ATA – Antikvarisk-topografiskt arkiv, Riksantikvarieämbetet

BR – Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet;
www.bebyggelseregistret.raa.se

K – Informationsblad från kyrkan.

GR - Rörby, Gunnar, Medeltida kyrkor i Östergötland. Skänninge 1982.

Åsh – Ur Åsbo sockens hävder del 3, Åsbo Hembygds- och Fornminnesförening, Linköping
1966

ÖLM – Östergötlands läns museums topografiska arkiv

Ömd – Ullén, Marian, Ljungstedt, Sune, Östergötlands medeltida dopfuntar,
Riksantikvarieämbetet 2003.

Sammanställt av Östergötlands läns museum i oktober 2006